

Inga DRUȚĂ

Presă – vehicul al terminologiei științifice și tehnice (secolul al XIX-lea)

I.D. – conf. cerc., dr. în filologie, director al Centrului de Terminologie din cadrul Institutului de Filologie al A.Ș.M. Domenii de cercetare: terminologie, traducere specializată, lingvistică aplicată.

Autoare a volumelor: *Neologismul în structura stilistică a limbii române actuale* (2007), *Magia cuvântului* (2009), *Dinamica terminologiei românești sub impactul traducerii* (2013), *Terminologia educației: constituire, caracteristici și tendințe de dezvoltare* (2014).

I. Introducere. În perioada a doua a epocii moderne (1830-1860), în care se constituie principalele norme ale limbii literare unice, pe lângă cărțile de popularizare a științei și manualele traduse, adaptate sau întocmite după modele străine, un rol enorm a jucat presa vremii „nu atât în formarea terminologiei științifice, pentru că existau în această privință manuale mai vechi, cât în difuzarea și explicarea acestor termeni pe înțelesul cititorului din epocă” [Andriescu: 1979, 10].

Dacă în primele decenii ale secolului al XIX-lea promotorii limbii române literare erau, îndeosebi, școala românească și traducerele, după 1829 acest rol îl au, mai ales, gazetele și revistele. Primele publicații periodice au fost „o adevărată școală pentru acei care, în condițiile de atunci, n-au putut urma cursurile uneia obișnuite” [*ibidem*]. În acest sens, cele mai importante gazete ale vremii au fost „veteranele presei românești” (după expresia lui Gheorghe Asachi): „Curierul românesc”, care apare din 8 aprilie 1829 (redactor Ion Heliade-Rădulescu) și „Albina românească”, al cărei prim număr vede lumina tiparului la 1 iunie 1829 (redactor Gheorghe Asachi). Scopul publicațiilor era să difuzeze „îmbunătățirile și înaintirile minții omenești” în toate domeniile.

În epocă circulau și calendare românești (un fel de almanahuri sau magazine): după *Calendarul* de la Brașov, editat de Petcu Șoanul în 1733, apare *Calendariul* de la Iași, 1785, îngrijit de Paul Iorgovici, urmat de un calendar tipărit la București, în 1795, apoi, rând pe rând, apar „Calendarele românești” (1806-1830) ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior și „Calendarul Basarabiei” (Chișinău). Este de reținut și culegerea periodică „Chrestomaticul românesc” (1820), scoasă de Teodor Racocce; „Biblioteca românească” (1821), îngrijită de negustorul Zaharia Carcalechi, se consideră prima revistă lunară în limba română. „Calendarele” au fost, de-a lungul timpului, o sursă de lectură informativă, pentru orice vârstă, abordând diverse teme expuse de cărturarii vremii (ziariști, scriitori, astronomi, medici, preoți, istorici). Cu timpul, s-a renunțat la titulatura comună și calendarele s-au specializat, apărând „Calendarul astronomic”, „Calendarul antic”, „Calendarul babelor”, „Calendarul basmelor”, „Calendarul nostru” (în multe variante), „Calendarul Partidului Național-Liberal” (și ale altor partide), „Calendar pentru toți românii”, „Calendarul plugarului” etc. Victor Vișinescu observa că „aceste lecturi de presă erau dintre cele mai căutate în secolul trecut [al XIX-lea – n.n.], că sub textele atât de diverse apăreau nume de ziariști-editori, scriitori-editori, cărturari-editori de prestigiu, de la I. H. Rădulescu la C. Negruzzi, până la I. L. Caragiale, B. P. Hasdeu, Al. Macedonski, M. Eminescu...” [Vișinescu: 2000, 24]. *Albumele și almanahurile* au constituit o altă structură a presei, individualizată de cărturari, având titlu generic sau fiind definite tematic. În *Dicționarul presei românești* figurează peste 1000 de calendare și almanahuri [*ibidem*, 25].

II. Primele publicații periodice românești. Apariția „Albinei românești” a fost vestită, la 17 aprilie 1829, de o *Înștiințare despre gazeta românească din Eși* (difuzată sub forma unei circulare litografiate), în care se prefigurau conținutul și obiectivele publicației preconizate: „Luătoriu aminte, cetitoriu gazetei ca într-o oglindă în ea vede înfățișate toate interesantele întâmplări de carile el însul atârnă, martor se face cruntelor bătălii, vede faptele, aude vorbile străluciților bărbați, se minunează de fenomenele firei, și ca un călătoriu de pre rătunzimea pământului culege folositoare pilde și învățături” [Hodoș, Sadi Ionescu: 1913, 19].

În *Înainte cuvântare*, Gheorghe Asachi se adresează viitorilor săi „pre-numerați” (abonați): „Folosul gazetei este de obște și deopotrivă pentru toată treapta de oameni; într-însa politicul își pironește ascuțitele și prevăzătoarele sale căutături și să adâncează în gândirile și combinațiile sale; aci liniștitul literat și filosof adună și pune în lumină faptele și întâmplările lumii (...). Băgătorul de seamă neguțător dintr-însa își îndreptează mai cu îndrăzneală spiculațiile sale; până când în sfârșit și asudătorul plugar și el poate afla aceea ce înlesnește ostenele sale și face să umple câmpurile de îmbilșugătoarele sale roduri. Nu este nici o treaptă, nu este nici o vârstă care să nu afle plăcere și folos într-această aflare vrednică și cuviincioasă cuvântării omului, adică în gazetă” [AR, nr. 1, 1 iunie 1829, p. 1].

Asachi va manifesta interes pentru popularizarea științei, pledând repetat, în paginile „Albinei românești”, pentru instruirea cititorilor și urmărind, așadar, scopuri didactice și culturale: „Ea [gazeta] va cuprinde: politicești și interesante novitale din toate țările lumii, buletine de la teatrul războiului, culegeri istorice, literale, morale, filologice, acele despre folositoare aflări [descoperiri – n.n.], și mai ales adese se vor împărtași din vrednici scriitori povățuiri despre economia câmpului...” [Hodoș, Sadi Ionescu: 1913, 20].

Și „Curierul românesc” are un scop similar, având la 1838 subtitlul: „Gazetă politică, comercială și literară”. Pe paginile publicațiilor în discuție, între alte probleme, și-au găsit loc numeroase și fervente discuții despre dezvoltarea limbii române. Limba era considerată de cei mai mulți dintre cărturarii români ai epocii, indiferent că se declarau, în cultivarea ei, partizanii unui sistem sau ai altuia, conservatori sau reformatori, un principal instrument de emancipare națională [Andriescu: 1979, 53]. Heliade pleda pentru dezvoltarea limbii române și prin traduceri, fiind convins că „limba se îmbogățește prin traduceri și se întinde în toate laturile orizontului științei și, făcându-se capabilă a exprima orice cugetare, va deveni limba viitorului României și se va înfățișa splendidă și radioasă literaturii naționale” [apud Hangiu: 1987, 101-102].

Este bine cunoscută disocierea lui Ion Heliade-Rădulescu între „limba științelor sau a duhului” și „limba inimii sau a simțimentului” (prima scrisoare către Negruzzi), distincție dezvoltată în articolul *Pentru limba românească*: „Limba este mijlocul prin care ne arătăm cunoștințele

și cugetările noastre, și prin urmare cu cât unui om i se întind și i se înmulțesc cunoștințele cu atâta i se înmulțesc și zicerile prin care își numește ideile sale. (...) Noi până astăzi atâtea ziceri sau numiri avem în limba noastră după câte meșteșuguri sau științe ne era cunoscute, și cu cât se vor înmulți cunoștințele noastre cu atâta și limba se va îmbogăți” [CR, IV, 1832, p. 72].

Heliade afirma că pentru realizarea unei „limbi generale” (în condițiile diversificării diatopice a vremii) trebuie urmat modelul limbii vechilor cărți religioase: „Limba noastră teologhicească este formată pretutindenea în același tipar. Dacă această limbă sfințită și primită de toți va fi de model primită fieștecăruia român, negreșit că nimenea nu se va putea rătăci nici după dialectul țării sale de naștere, nici după limbile străine ce au învățat, și prin urmare am avea deobște o aceeași limbă literară” (*Literatura*, darea de seamă asupra sărbătoririi Colegiului Național, CR, 7 decembrie 1833). Această supunere față de modelul cărților bisericești va înceta când este vorba de limbajul științific sau de alte varietăți stilistice, care presupun o neîncetată îmbogățire a vocabularului cu condiția, asupra căreia insista Heliade, de a nu produce abateri de la sistemul moștenit al limbii române: „Ci fieștecare îndeletnicindu-se în cutare știință sau meșteșug și făcându-și limba științei și meșteșugului său, îmbogățind limba cu termenii cei noi sau împrumutați de unde se cuvine sau împreună croiți după geniul limbei, să nu se abată din idioma ei și din formele ei sau tipurile cele neștrămutate” [*ibidem*], idee reluată și în „Albina românească” [X, nr. 12, 9 februarie 1839, p. 45]: „Fondosul limbei noastre, ce pe aiure să caută, să află în sfânta scriptură, ce este de toți români înțăleasă...”.

Atunci când se referă la „limba științelor sau a duhului”, „Albina românească” pledează pentru „întrebuițarea cuvintelor tehnice după pilda tuturor națiilor civilizate” [XIX, nr. 3, 1 ianuarie 1847, p. 11]. Paginile publicației găzduiesc ample dezbateri privind originea și unitatea limbii române, modelele de urmat, dar și necesitatea cultivării și îmbogățirii limbii cu noi cuvinte (inclusiv termeni). Este relevant în acest sens articolul *Neologie* [AR, XX, nr. 15, 19 februarie 1848, p. 59], în care se afirmă că „niciuna din științe și meserii n-au agiuns încă la deplinătate. Toată sfera cunoștinței omenești țintește din zi în zi a se perfecționa și limba, ca organul ei, urmează acestei disvoltări repede”.

Publicația recunoaște că limba științei și a tehnicii reclamă numeroase împrumuturi din limbi străine, iar acolo unde e posibilă crearea cuvintelor noi în interiorul limbii române, fenomenul nu trebuie forțat, deoarece prea marea încredere în „urzire a cuvintelor nouă numai din limba română” a generat exemple ridicole: *apăduc, feritun, caldo-măsur, trilunie* [*ibidem*, p. 60]. Evoluția ulterioară a limbii române literare a repudiat definitiv unele curiozități lingvistice rezultate din concepțiile conservatoare și puriste ale publicațiilor epocii, reținând ceea ce era realmente valoros dintr-o activitate mai îndelungată.

În calendare, almanahuri și în presa periodică se introduc și se explică termeni noi, cărora li se caută, cu riscul atâtor eșecuri, ajustarea fonetică și gramaticală. „Presa, afirmă Al. Andriescu, lucrează ca un uriaș filtru, care reține toate reziduurile rezultate în timpul anevoiosului proces de îmbogățire și limpezire a limbii literare, care numără și atâtea inevitabile experiențe ratate. Limba astfel frământată va intra într-un proces de cizelare mai fin care se realizează în alte domenii. Oamenii de știință îi vor da precizia necesară și un vocabular specializat, iar scriitorii eleganță și suplețe” [Andriescu: 1979, 11]. Aceeași sursă susține că „presa reflectă mai bine decât orice document de epocă, text literar, științific, administrativ sau de altă natură, frământările extraordinare care s-au petrecut în limba română literară în secolul al XIX-lea. Ziarul este un teren propice pentru tot felul de inovații, cu consecințe profunde, în numeroase cazuri, asupra evoluției limbii literare în general” [*ibidem*, 10].

III. Diversificarea presei românești. Dezvoltarea burgheziei românești, înlesnită de avantajele economice create de Pacea de la Adrianopol, organizarea politică și administrativă nouă contribuie la consolidarea presei și a activității editoriale în cadrul dezvoltării noastre culturale. Este semnificativă, în acest sens, o constatare privind dezvoltarea societății românești în primele patru decenii ale secolului al XIX-lea, desprinsă din cotidianul „România” [nr. 53, 1838, p. 209]: „În acești patruzeci de ani din urmă, românii din Țara Românească, Moldova, Transilvania, Banat și Ungaria au scris mai mult decât în patru sute de ani trecuți! Și de când s-a dat acestor două prințipaturi organizația cea nouă și dezvoltare învățaturii obștești, în acești 4-5 ani din urmă s-au tipărit mai multe cărți decât în acei 40 de ani”.

În acest progres al culturii, presa joacă un rol substanțial. Rând pe rând, pe lângă „Albina” și „Curierul”, apar o serie de publicații periodice oficiale, semioficiale și neoficiale, cu un caracter foarte variat: administrativ, politic, comercial, literar etc. În afara „Buletinului, gazetă administrativă” (București, 1832), menționăm, pentru Țara Românească, publicațiile lui Heliade: „Gazeta Teatrului Național” (1835-1836), „Muzeul național, gazetă literară și industrială” (1836-1838), „Curier de ambe sexe, jurnal literar” (1836-1847), „Curiosul, gazetă de literatură, industrie, agricultură și noutăți” (1836-1837, redactor Cezar Bolliac), „România” lui F. Aaron și G. Hill (1838), primul cotidian românesc, „Vestitorul românesc” (1843-1857), „gazetă semioficială” (redactor Zaharia Carcalechi), „Mozaicul” (Craiova, 1838-1839), redactat de Constantin Leca, și publicațiile lui 1848: „Pruncul român”, „Poporul suveran”, „Constituționalul” și „România”. Cei mai importanți animatori ai gazetelor muntene au fost D. Bolintineanu, N. Bălcescu, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, Al. Zane, Gr. Alexandrescu, C. A. Baronzi ș.a.

În Moldova, pe lângă „Buletin, foaie oficială” (1833-1859), apar o serie de publicații dirijate de cercul lui Asachi sau Kogălniceanu: „Alăuta românească” (1837), suplimentul literar al „Albinei”, „Icoana lumii, foaie pentru îndeletnicirea moldo-românilor” (1840), „Dacia literară” (1840), „Spicuiorul moldo-român, foaie științifică, literară și industrială” (1841), „Propășirea, foaie științifică și literară” (1844). Peste munți, apare în 1837, la Brașov „Foaia Duminiceii spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe”, iar cele mai importante publicații din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt „Gazeta de Transilvania”, care apare din 1838, și periodicul cu preocupări mai variate, științifice și literare, „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (1838-1865), ambele editate și îngrijite de George Bariț, tot la Brașov.

În presa vremii, pe lângă *novitale dinafară* – „știri externe” (AR, 1837) și *înștiințări mai târzie* – „ultimele știri” (GT, 1838, nr. 8, p. 31), apar și *articole deslușitoare* „articole de fond” (GT), prin care *teascul* – „presa” încearcă să creeze, mai ales în preajma anului 1848, o opinie largă în favoarea ideilor înaintate ale epocii. Menționăm și alte publicații semnificative, apărute ulterior: „România viitoare” (1850, editată la Paris de Nicolae Bălcescu), „Gazeta de Moldavia” (1850, Iași), „Zimbrul” (1850), din 1858 „Zimbrul și vulturul”, ziar unionist, „Steaua Dună-

rii” (1855), una dintre publicațiile importante ale lui Mihail Kogălniceanu, „Buciumul” lui Cezar Bolliac (1857), apărut la Paris, „Telegraful român” (1853), condus de Florian Aaron la Sibiu.

Publicațiile periodice se specializează tot mai mult și se profilează gazete politice și de informare, reviste literare, publicații cu caracter științific sau specializat, cum ar fi „Universu(1)”, editat de Iosif Genilie la București (1845-1848); „Isis sau Natura, jurnal pentru răspândirea științelor naturale și esacte în toate clasele” (București, 1856-1859, prima serie), sub redacția lui Iuliu Barasch; „Foaie comercială, industrială și iconomică” (București, 1839), editată de Zaharia Carcalechi; „Foaie pentru agricultură, industrie și negoț” (Iași, 1840), editată de Mihail Kogălniceanu; „Învățătorul satului” (București, 1843-1852; din 1849 – „Foaia satului”), editat de Petrache Poenaru, apoi de Nicolae Bălcescu și după acesta iar de către Poenaru; „Povățuitorul sănătăței și a economiei” (Iași, 1844-1845), editat de medicii C. Vârnav, Gh. Cucureanu și Anastasie Fătu; „Învățătorul poporului” (Blaj, 1848), editat de Timotei Cipariu; „Instrucțiunea publică” (București, 1859-1861), editată de A. T. Laurian; „Agronomia, diurnal de agricultură și economie rurală” (București, 1859-1861); „Medicul român” (București, 1859-1861) etc.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cele mai semnificative publicații periodice sunt „Românul” lui C. A. Rosetti (1857-1885), „Timpul”, oficiosul Partidului Conservator, devenit celebru datorită exclusiv colaborării unor scriitori de seamă ca Eminescu (1877-1883), Caragiale, Slavici, „Voința națională” (1884), „Epoca” (1885), „Adevărul” (1888, fondat de Alex. V. Beldiman), „Contemporanul” (Iași, 1881-1891) ș.a.

IV. Difuzarea și explicarea termenilor în presă. Cele peste șaptezeci de periodice apărute în primele trei decenii de activitate publicistică românească reprezintă calea principală prin care au pătruns în limba română mii de neologisme, multe dintre care sunt termeni tehnici și științifici, presa fiind și mijlocul de asimilare și adaptare a acestora. Putem constata că două probleme importante concentrează energiile cărturarilor români din secolul al XIX-lea în ceea ce privește limba literară: (a) îmbogățirea vocabularului cu termeni impuși de dezvoltarea științelor, a tehnicii și a culturii și (b) stabilirea unor norme fonetice

și gramaticale unice. Contribuția presei, în ambele direcții, este substanțială, cu toate că se întâlnesc încă numeroase oscilații fonetice și gramaticale.

Presă românească, cu profil foarte variat, mai ales în primele decenii de existență, a fost un factor semnificativ în modernizarea lexicului limbii literare. Coloanele gazetelor românești din perioada cercetată sunt împânzite de numeroase neologisme, din diverse sectoare, glosate în cuprinsul articolelor sau la subsolul paginilor. Glosarea era determinată de grija redactorilor pentru cititori, care întâmpinau dificultăți în înțelegerea unor articole. „Albina românească” menționa în acest sens: „Nu este la noi persoană carea să nu laude așăzământul gazetei carile este aducătoare unui șir necurmat de novitale și de istorisiri curioaze, dar totodată să aud unii zicând că nu înțeleg bine gazeta, aflând în ea oarecare cuvinte străine” [1833, nr. 5, p. 21]. Semnalând că a existat poate „o râvnă prea timpurie pentru neologhizm”, în aceeași însemnare se arată că „de mult redacția, întru alcătuirea foei, să povățuiește de cea mai mare cumpenire, întrebuițând numai la nevoie cuvinte împrumutate, pe carile le și tâlcuiește”.

Poziția rațională, chibzuită a „Albinei” în difuzarea termenilor noi de cultură este dovedită aproape în fiecare număr al gazetei. Fiind conștientă de faptul că „zicerile cele tehnice (ale meșteșugului) și noima acestori științe sunt acele care, pricinuind cetitorului nedumerire, îl lipsesc de dorita mulțămire”, redacția „Albinei” se va strădui să publice cât mai multe articole de popularizare a științei, în cele mai diverse domenii. „Curierul românesc” și „Gazeta de Transilvania” manifestă același interes pentru propagarea terminologiei științifice, chiar dacă numărul articolelor de popularizare a cuceririlor științei și tehnicii moderne este mai mic [Andriescu: 1979, 85].

Astfel, găsim în gazetele vremii termeni precum: *aeronautică* (CR, 1840, nr. 9, p. 34), *aeroplutitorul* (AR, 1837, nr. 63, p. 269), *anatomic* (AR, 1829, nr. 48, p. 191), *atmosferă* (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *botanic* (AR, 1829, nr. 5, p. 19), *emisfere* (AR, 1829, nr. 5, p. 19), *fizică* (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *mașină* (CR, 1829, nr. 60, p. 257), *mnemotehnic* (AR, 1842, nr. 32, p. 125), *paralelă* (AR, 1829, nr. 5, p. 18), *piroscaf* (AR, 1834, nr. 16, p. 69), *telescop* (AR, 1844, nr. 91, p. 370) etc.

De cele mai multe ori, termenii noi sunt explicați în paranteze: *barometru* (greomesor) (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *gazul* (sau aerul apei) (AR, 1829, nr. 7, p. 28), *insecte* (mici vietăți) (AR, 1829, nr. 48, p. 193), *insulă* (ostrov) (CR, 1832, nr. 76, p. 294), *locomotiv* (mișcător din loc) (AR, 1839, nr. 41, p. 164), *termometru* (caldomesor) (AR, 1829, nr. 2, p. 7), *vulcani* (munți focovărsători) (AR, 1837, nr. 71, p. 300), *ratifica* (întări) (AR, 1832, nr. 66, p. 263), *contribuție* (dare, dajde, bir) (GT, 1838, nr. 3, p. 10), *apoplexie* (damla) (AR, 1832, nr. 50, p. 200), *bilanț* (cumpănă) (GT, 1838, nr. 4, p. 16) etc.

Față de alte publicații periodice cu același profil, „Albina românească” și „Curierul românesc” își atribuie un merit mare și din preocuparea de a răspândi cunoștințe științifice elementare în diverse domenii: invenții tehnice, progrese în știință și tehnică, descoperiri, călătorii. Popularizarea progreselor în știință și tehnică se face cu mijloace specifice presei, în informări cvasireportericești asupra unor probleme de geografie (economică, fizică), demografie, statistică etc. În toate domeniile rămâne vizibilă întotdeauna grija de a împăca curiozitatea cititorilor cu nevoia de a-i instrui, fie că este vorba numai de un fenomen care zguduia pentru moment opinia publică (eclipse, cutremure, inundații etc.), fie că este vorba de fenomene sau descoperiri care depășeau, prin caracterul lor excepțional, evenimentul la ordinea zilei sau rubricile de curiozități științifice. Toate aceste articole devin mijloace excelente de difuzare a terminologiei științifice și tehnice în domenii dintre cele mai variate. Primele noastre gazete, care „nu s-au sfiit niciodată să se substituie școlii”, după cum declară atât Heliade, cât și Asachi, au reușit să înlănească accesul cititorilor la cartea științifică [Andriescu: 1979, 72-73].

Astfel, „Albina românească” din 26 iunie 1832, la rubrica *Varietăți*, găzduiește o descriere a unui fenomen bizar, care s-ar fi produs în Franța: „Un fenomen extraordinar s-au însemnat la Valencin în Franția de miazăzi: în două albătorii [fabrici de nălbît] departe una de alta de 300 stânjeni, pânzile s-au făcut roșă ca cum s-ar fi moet în sânge. Toate observațiile [cercările] făcute asupra apei au dat încredere că nici un acțid [acriume ce ar fi putut roși] nu era în ea. S-au însemnat înse că această de sine văpsire cu încetarea holerei nu s-au mai în[n]oit” [AR, 1832, nr. 50, p. 200]. În același număr al gazetei se descrie o invenție tehnică,

o mașină de frământat aluatul: „În nici o țară mașinile nu pot fi așa de folositoare ca la noi, unde este lipsa de lucrători, pentru care multe bune întreprinderi sunt înapoete. Acel carile au avut prilej a privi în piterie ostenitoarea frământare a aluatului de pâine, făcută de mâna oaminilor, fără îndoială mare îndatorire va simți urzătorului acestei mașine, prin care lucrul, vătămător sănătăței pitarilor, acum cu ajutorul puterilor mehanice, mult mai nemerit și mai curat se poate împlini. (...) Pentru prubuirea mașinei s-au fost luat 189 funturi de făină, așezându-se în mașină dospeala, și turnându-se făina și cuviincioasa apă, au început a se roti cilindrul [vălătucul] mașinei, și în 12 minute operația frământatului au fost gata” [AR, 1832, nr. 50, p. 200].

Publicația informa și despre anumite fenomene naturale: „În 19 dechem. trecut s-au văzut în Svițera un fenomen [arătarea fizică] îndestul de rar a omătului lucitori ca fosfor, prin care să părea că satele de pin pregiur ardea. Plutașii, care ducea pe lac o luntre încărcată cu pae, nu puțin s-au fost spăriet, văzând mai întâi pălăria unuia dintr-înșii, apoi straile și în urmă paele, acoperindu-să ca de o materie arzătoare, și când aștepta a lor peire, piste 5 minute s-au văzut mântuiți de cumplita lor spaimă” [AR, 1837, nr. 6, p. 30]; „Mercuri în 22 Iuni s-au observat de la Eși un fenomen numit *tromba pămîntească*. La 4 ceasuri după amiază, fiind cerul în[n]ourat, s-au văzut la apusul politiei cam deasupra lui Târgu-Frumos, un turbilon [vârtej] înformându-să ca un sul negru și coborându-să către pământ cu un vârf amenințitor. Aninat de nouri, ce să îndesa, acest turbilon să mișca în curs de câteva minute ca un conu (forma căpăținei de zahar) răsturnat, de înălțimea a tot orizonul. A sa bazis, ce să agiungea cu nouri, era tunecată, iar vârful de gios era preveziu. În urmă tromba au detunat cu vuet și s-au perduț în o fortună ploioasă. (...) Fortuni urmate două zile dea rând și loviturile de tunet și fulger au statornicit de nou electricitatea în ecvilibriu și au curețit aerul” [AR, 1838, nr. 52, p. 224].

Notarea în paranteze a unui echivalent mai vechi sau a unui calc ori alăturarea termenilor noi de sinonime cunoscute este însoțită în anumite cazuri de citarea definițiilor și explicațiilor detaliate: „*dramă* să zice povestire poeticească care să joacă pe teatru” [GT, 1838, nr. 6, p. 22]; „*telegraf*, un instrument prin carele cu minunată iuțală se împărtășesc din loc în loc veștile și poruncile” [AR, 1829, nr. 11, p. 43]; „*ipotecă* să zice o avere stătătoare, care o leagă cineva la creditor” [GT, 1838, nr. 3,

p. 9], „sistema de monopol să zice, când cineva numai singur vre să aibă privilegi (slobozenie) de neguțătorie” [GT, 1838, nr. 4, p. 16].

Presa a contribuit și la înlocuirea calcurilor lingvistice prin împrumuturi directe în limba română literară. Astfel, dacă până la 1840 se mai întâlnesc, alături de împrumuturi directe, unele calcuri: *brâul pământului* „ecuator” [AR, 1829, nr. 5, p. 19], *Casa păstrătoare* – *Sparkasse* „casă de economii” [GT, 1838, nr. 3, p. 9], *mergere înainte* „progres” [GT, 1839, nr. 7, p. 25], *naufrângere* „naufragiu” [AR, 1841, nr. 58, p. 138] etc., după această dată termenul de largă circulație în limbajul presei este numai împrumutul direct, iar formațiile perifrastice care îl imitau apar izolat, ca simple curiozități lingvistice [Andriescu: 1979, 87-88; Ursu: 1962, 117-119].

Primele publicații periodice, în special „Curierul românesc” și „Albina românească”, manifestau grijă pentru difuzarea și „deslușirea” termenilor administrativi noi, care veneau să substituie sau să întregască fondul vechi, explicându-i în paranteze sau la subsolul paginii: *administrație* (ocârmuire) [AR, 1829, nr. 10, p. 39; CR, 1829, nr. 65, p. 275], *amploaiat* [CR, 1834, nr. 29, p. 59], *audiință* [CR, 1839, nr. 138, p. 487], *autoritățile locale* [AR, 1848, nr. 98, p. 391], *comisar* [GT, 1846, nr. 20, p. 357], *comisia urbarială* [GT, 1846, nr. 90, p. 357], *decret* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *dispoziție* [AR, 1834, nr. 88, p. 343], *edict* [GT, 1838, nr. 10, p. 40], *firmanul de investitură* [CR, 1842, nr. 85, p. 338], *fisc* [GT, 1838, nr. 12, p. 48], *caimacan* [AR, 1829, nr. 6, p. 22], *cinovnic* [CR, 1834, nr. 29, p. 61], *delă* [CR, 1839, nr. 52, p. 207], *gubernie* [AR, 1829, nr. 3, p. 19], *instituțiile* (așzământurile) [CR, 1829, nr. 65, p. 275], *investitura* (caftanul) [AR, 1829, nr. 10, p. 39], *interimară* (ții-toare de loc) [CR, 1844, nr. 42, p. 165], *mădularii șfatului administrativ* [AR, 1834, nr. 63, p. 250], *mehmedariul* [AR, 1834, nr. 23, p. 93], *miliția* [AR, 1834, nr. 36, p. 140], *Ministeria Interesurilor Străine* [AR, 1837, nr. 51, p. 221], *municipalitate* [CR, 1839, nr. 51, p. 201], *otnoșenie* [CR, 1839, nr. 52, p. 207], *prefecți* (ocârmuitori) [CR, 1831, nr. 49, p. 189], *raia* [R, 1838, nr. 159, p. 633], *raport* [AR, 1829, nr. 5, p. 18], *vel vornic* [CR, 1834, nr. 47, p. 103], *logofăt de pricinile streine* [AR, 1829, nr. 56, p. 219], *berat* [CR, 1843, nr. 76, p. 265] ș.a.

Se observă, în seria termenilor citați, un strat foarte vechi (*logofăt, vel vornic*), la care se adaugă termenii pătrunși odată cu administrația oto-

mană (*berat* „diplomă”, *caimacam*, *firman*, *raia*, *mehmedar* „funcționar atașat pe lângă un înalt demnitar străin”), termenii de origine rusească (*cinovnic*, *delă* „pricină, proces”, *gubernie* „provincie”, *otnoșenie* „raport”, *sprafcă* „anchetă”, *ucaz*) sau de origine romanică, însă pătrunși prin filieră rusească (*miliție*) și, în sfârșit, împrumuturile directe de termeni administrativi din limbile romanice, în special din franceză: *autoritate*, *decret*, *municipalitate*, *prefect*, *raport* etc. Astfel, presa reprezintă un factor important de difuzare și de tălmăcire a împrumuturilor recente și de izolare a elementelor vechi din limbajul administrativ.

Unele elemente lexicale de origine rusă au fost impuse de *Regulamentul organic*, însă au fost depășite rapid de împrumuturile mai noi. „Curierul românesc” semnalează că unii termeni administrativi sunt circumscriși să circule doar în sfera cancelariei: „Zicerea de *sprafcă* să urmeze de obște numai prin canțalarii” [CR, 1839, nr. 52, p. 206]. Sub presiunea unor elemente mai noi și mai adecvate spiritului limbii române, popularizate de presă, astfel de termeni au fost eliminați și din cancelarie, împreună cu lexemele mai vechi.

Pe lângă terminologia științifică, tehnică și administrativă (fixată mai ales prin intermediul manualelor, dar și al periodicelor), publicațiile epocii au pus în circulație și terminologia politică, din care cităm câteva exemple: *balotaj* [GT, 1839, nr. 20, p. 7], *clasă* [CR, 1839, nr. 51, p. 204], *congres* [CR, 1829, nr. 61, p. 260], *emigrant* [GT, 1843, nr. 88, p. 351], *democrație* [CR, 1848, nr. 23, p. 92], *dictatură* [GT, 1838, nr. 21, p. 51], *esil* [GT, 1845, nr. 70, p. 279], *libertate* [CR, 1843, nr. 24, p. 96], *libertatea teascului* (slobozenia de a tipări) [GT, 1839, nr. 41, p. 167], *insurecție* (răscoală) [AR, 1829, nr. 10, p. 39], *meeting* [CR, 1843, nr. 60, p. 183], *nonconformiști* (niște partizani politicești) [GT, 1838, nr. 10, p. 38], *oponent* [GT, 1846, nr. 81, p. 321], *parlament* (adunarea țării) [GT, 1838, nr. 2, p. 7], *partid* [CR, 1832, nr. 41, p. 162] și *partidă* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *proletari* [GT, 1848, nr. 91, p. 374], *revoluție* [AR, 1829, nr. 2, p. 7], *sistemă reprezentativă* [CR, 1843, nr. 93, p. 344], *soșietate* [GT, 1838, nr. 3, p. 10], *supremitate* „supremație” [GT, 1834, nr. 61, p. 241], *terorism* [CR, 1844, nr. 27, p. 107], *vot* (glas) [AR, 1834, nr. 26, p. 108], *votație* [CR, 1844, nr. 47, p. 185] etc.

Și în domeniul terminologiei politice publicațiile au grijă de a explica cititorilor noile lexeme: „*radicalii* sunt o facție aplecată spre republică”

[GT, 1838, nr. 2, p. 7]; *proletari* „purtători de cele mai mari greutate” [GT, 1843, nr. 96, p. 384], „*Manifest* să zice declarația, adică vestirea unui guvern, făcută în scris, prin care să desvinovățește arătând pricinile vreunei trebi grele ce are să o isprăvească” [GT, 1839, nr. 27, p. 107] etc.

Grija pentru indicarea sensului neologismelor se manifestă, în special, în primii ani de funcționare a presei și descrește cu timpul, ceea ce a provocat unele nemulțumiri în rândul cititorilor, la care „*Gazeta de Transilvania*” dă o replică: „A explica zicerile până acum necunoscute: care, domnilor? Altele sunt necunoscute ardelenilor și ungurenilor, altele muntenilor și iarăș altele moldovenilor. Adaogă la acestea mulțimea lătinismelor ce se grămădesc în stilurile noastre de câțiva ani încoace. De vei sta a face tot stelițe, parenteze și perifrize, jurnalul ți se preface în frazeologie și lecsicon, prin care vom ajunge la batjocura străinilor. (...) Cu toate acestea noi totuș ne facem datoria oriunde simțim neapărată trebuință” [GT, 1843, nr. 60, p. 240]. Astfel, începând cu deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea, glosarea termenilor noi nu mai este masivă, ci sporadică.

V. Concluzii. Primele publicații românești au jucat un rol deosebit de important nu numai în difuzarea terminologiei științifice, administrative sau politice, ci și în adaptarea corectă a împrumuturilor. În acest sens, „*Curierul românesc*” depășește atât „*Albina*”, care renunță mai greu la unele forme învechite, cât și „*Gazeta de Transilvania*”, în ale cărei pagini pot fi observate influențe germane sau maghiare.

Bibliografie

1. Alexandru Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Junimea, Iași, 1979.
2. Ion Hangiu, *Dicționar al presei literare românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
3. Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, Socecu, București, 1913.
4. N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura Științifică, București, 1962.
5. Victor Vișinescu, *O istorie a presei românești*, Editura Victor, București, 2000.

Publicații periodice

- AR = „*Albina românească*”
CR = „*Curierul românesc*”
GT = „*Gazeta de Transilvania*”
R = „*România*”